

حمیت و سیاست خارجی در ایران و خاور میانه

رحمن قهرمان در

سرشناسه	قهرمانپور، رحمن. ۱۳۵۴
عنوان و پدیدآورنده	هویت و سیاست خارجی در ایران و خاورمیانه / رحمن قهرمانپور.
مشخصات نشر	تهران: روزنه، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۵۱۲ ص.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۳۳۴-۵۳۲-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
یادداشت	نماینه.
موضوع	ویژگی‌های ملی
موضوع	ایران -- روابط خارجی
موضوع	خاورمیانه -- روابط خارجی
موضوع	ترکیه -- روابط خارجی
موضوع	اسرائیل -- روابط خارجی
موضوع	مصر -- روابط خارجی
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۳ ۹هـ/ق/۱۶۵ DSR
رده‌بندی دیوی	۳۲۷/۵۵:
شماره کتابشناسی ملی	۳۷۴۷۴۱۱

هویت و سیاست خارجی در ایران و خاورمیانه

رحمن قهرمانپور

طرح جلد: حسن کریمزاده

صفحه آرایشی: اکرم مداح

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۴۵۰۰ تومان

چاپ و صحافی: مجاب

آدرس: خیابان مطهری، خیابان میرزای شیرازی جنوبی، پلاک ۲۰۲، طبقه ۳، انتشارات روزنه

☎ تلفن: ۸۸۸۵۳۷۳۰

📠 نمابر: ۸۶۰۳۴۳۵۹

ISBN: 978-964-334-532-7

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۳۴-۵۳۲-۷

❁ تمام حقوق برای ناشر محفوظ است ❁

فهرست

۱۳	تقدیر و تشکر
۱۷	مقدمه
۲۱	فصل اول: تمهیدات نظری
۲۱	رابطهٔ هویت و سیاست خارجی
۲۸	جایگاه هویت در نظریه‌های روابط بین‌الملل
۳۳	چارچوب تحلیلی
۳۵	مندولوزی
۳۹	فصل دوم: هویت مسلط و چالش‌ها
۳۹	هویت و سیاست
۵۲	هویت در رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل
۶۵	شباهت‌ها و تفاوت‌های هویت و ایدئولوژی
۷۲	هویت: ابعاد منفی و مثبت
۷۵	انواع هویت‌ها و منابع هویتی
۷۹	هویت ملی، هویت مسلط و هویت‌های حاشیه‌ای
۸۲	لایه‌ها و منابع مختلف هویت
۸۴	هویت: پویایی و منازعه
۸۶	هویت و غیریت
۸۷	هویت و قدرت
۹۵	سیاست‌های هویتی دولت
۹۵	سیاست‌های آموزشی
۹۷	سیاست‌های قضایی
۹۸	سیاست‌های فرهنگی - اجتماعی
۱۰۰	سیاست‌های اقتصادی و توسعه‌ای

۱۰۱	سیاست‌های رسانه‌ای
۱۰۲	رویکرد هویت‌های غیر مسلط
۱۰۳	دگر سازی از هویت مسلط
۱۰۴	مظلوم‌نمایی
۱۰۴	مشروعیت زدایی از هویت مسلط
۱۰۵	حمله به نمادهای هویت مسلط
۱۰۶	نسبت دادن نابرابری‌ها به هویت مسلط
۱۰۶	چالش‌های هویت مسلط در سطح منطقه‌ای
۱۰۷	مقایسه و یادگیری
۱۰۸	اتصالات قومی و مذهبی فراسرزمینی
۱۰۸	سجاری نو ظهور منطقه‌ای
۱۰۹	انقلاب ارتباطات
۱۱۰	چالش‌های هویت مسلط در سطح بین‌المللی
۱۱۲	بسوی يك نظریه هویتی
۱۱۹	فصل سوم: هویت و سیاست
۱۱۹	سیاست خارجی
۱۲۲	بازیگران سیاست خارجی
۱۲۳	سیاست خارجی: تغییر یا تداوم
۱۲۴	سیاست خارجی، کارگزار، ساختار و عاملیت استراتژیک
۱۲۶	اهداف سیاست خارجی
۱۲۷	تأثیر عوامل داخلی و خارجی بر سیاست خارجی
۱۲۸	هویت و سیاست خارجی
۱۳۵	فصل چهارم: هویت و سیاست خارجی در خاورمیانه
۱۳۵	تعریف خاورمیانه
۱۳۷	آیا خاورمیانه يك استثناست؟
۱۳۹	رابطه مرکز - پیرامون در خاورمیانه
۱۴۲	چالش هویت و حاکمیت در خاورمیانه
۱۴۴	انواع هویت‌های مسلط در خاورمیانه
۱۴۴	هویت‌های دارای سابقه تاریخی
۱۴۶	هویت‌سازی از طریق تاریخ‌سازی
۱۴۷	هویت‌های مسلط ضعیف
۱۴۸	هویت مسلط شکننده
۱۴۹	هویت‌های نو ظهور متکی به نفت
۱۵۰	هویت و سیاست خارجی در خاورمیانه
۱۵۹	فصل پنجم: هویت و سیاست خارجی در جمهوری اسلامی ایران

۱۶۴	مبانی هویت دولت جمهوری اسلامی ایران
۱۶۸	اسلام سیاسی شیعی
۱۷۶	ولایت فقیه و جایگاه محوری روحانیت
۱۸۰	استقلال فرهنگی و بومی گرایی
۱۸۴	مردم‌باوری انقلابی
۱۸۸	غرب‌ستیزی و ضدیت با استعمار
۱۹۴	عدالت‌طلبی
۱۹۸	چرایی مسلط شدن هویت اسلام سیاسی شیعی با محوریت قرائت روحانیون
۲۰۰	اسلام سیاسی پیش از انقلاب ۱۳۵۷
۲۰۸	اسلام سیاسی پس از انقلاب ۱۳۵۷
۲۱۵	هویت و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تا پایان جنگ ایران و عراق
۲۱۷	اصول گسترش و تدوین هویت جمهوری اسلامی در سیاست خارجی
۲۲۲	اصل مخالفت با سهام غرب بر نظام بین‌الملل
۲۳۰	اصل ولایت فقیه و ارتباط آن در سیاست خارجی
۲۳۴	مردم‌باوری انقلابی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران:
۲۳۶	اصل عدالت‌طلبی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
۲۳۸	استقلال فرهنگی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
۲۴۱	چالش‌های ایجادشده برای هویت جمهوری اسلامی ایران
۲۴۲	تعارض میان شیعه‌گرایی و اسلام‌گرایی
۲۴۲	تعارض بین اسلام سیاسی و اسلام سنتی
۲۴۳	تعارض میان اکنون و گذشته
۲۴۵	ناممکن بودن گسست کامل هویتی از غرب
۲۴۶	تعارض میان نقش نظارتی و اجرایی روحانیون
۲۴۷	تعارض میان مردم‌باوری و حکومت اسلامی
۲۴۸	تعارض میان بومی‌گرایی و جهانی‌گرایی
۲۴۹	تعارض میان خاص بودن و عام بودن
۲۵۰	چالش‌های داخلی هویت جمهوری اسلامی
۲۵۴	چالش‌های منطقه‌ای هویت جمهوری اسلامی ایران
۲۵۸	چالش‌های بین‌المللی هویت جمهوری اسلامی ایران
۲۶۲	بازنگری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
۲۶۳	اسلام‌گرایی سیاسی و سیاست خارجی
۲۶۶	پسا-اسلام سیاسی و سیاست خارجی
۲۷۰	نتیجه‌گیری
۲۷۳	فصل ششم: هویت و سیاست خارجی در جمهوری ترکیه
۲۷۴	ویژگی‌های هویت کمالیستی
۲۷۶	ناسیونالیسم ترکی
۲۸۰	سکولاریسم

۲۸۳	دولت‌گرایی
۲۸۶	پوپولیسم
۲۸۷	انقلابی‌گری
۲۸۸	جمهوری‌خواهی
۲۸۹	جرایی مسلط شدن هویت کمالیستی
۲۹۱	دلایل عدم موفقیت عثمانی‌گرایان
۲۹۲	دلایل عدم موفقیت اسلام‌گرایان
۲۹۳	دلایل موفقیت کمالیست‌ها
۲۹۴	کمالیسم و سیاست خارجی ترکیه
۲۹۴	ناسیونالیسم ترکی و سیاست خارجی ترکیه
۲۹۷	آتاترک، ریسم بر سیاست خارجی ترکیه
۲۹۹	دولت‌گرایی و تأثیر آن بر سیاست خارجی
۳۰۰	پوپولیسم و سیاست خارجی کمالیستی
۳۰۱	انقلابی‌گری در سیاست خارجی ترکیه
۳۰۱	جمهوری‌خواهی و سیاست خارجی ترکیه
۳۰۶	چالش‌های هویت مسلط کمالیستی
۳۰۷	چالش‌های سطح داخلی
۳۱۳	چالش‌های سطح منطقه‌ای
۳۱۶	چالش‌های سطح بین‌المللی
۳۲۰	پسا - کمالیسم و بازنگری در سیاست خارجی ترکیه
۳۲۲	نتیجه‌گیری
۳۳۷	فصل هفتم: هویت و سیاست خارجی در اسرائیل
۳۳۹	هویت صهیونیستی و ویژگی‌های آن
۳۴۷	رستگاری
۳۴۸	سرزمین
۳۵۲	دولت
۳۵۳	چرا هویت صهیونیستی مسلط شد؟
۳۶۴	صهیونیسم و سیاست خارجی اسرائیل
۳۶۴	تبعید و سیاست خارجی اسرائیل
۳۶۷	رستگاری و سیاست خارجی
۳۶۹	سرزمین و سیاست خارجی
۳۷۱	دولت‌گرایی و سیاست خارجی اسرائیل
۳۷۷	چالش‌های هویت مسلط صهیونیستی
۳۷۷	چالش‌های سطح داخلی
۳۸۶	چالش‌های سطح منطقه‌ای
۳۸۹	چالش‌های سطح بین‌المللی
۳۹۲	پسا - صهیونیسم و بازنگری در سیاست خارجی اسرائیل

۴۰۱	فصل هشتم: هویت و سیاست خارجی در مصر
۴۰۱	هویت پان - عربیستی و ویژگی‌های آن
۴۰۶	رهبری مصر بر جهان عرب
۴۰۷	سوسیالیسم
۴۰۸	مبارزه با امپریالیسم
۴۰۹	یوپیولیسم
۴۱۰	جراحی مسلط شدن هویت پان عربیستی
۴۱۲	پان عربیست و سیاست خارجی مصر در دوران ناصر
۴۱۴	رهبری بر جهان عرب و سیاست خارجی مصر
۴۱۷	سوسیالیسم و سیاست خارجی مصر
۴۱۷	مبارزه با امپریالیسم و سیاست خارجی ناصر
۴۱۹	یوپیولیسم و سیاست خارجی ناصر
۴۱۹	چالش‌های هویت پان - عربیستی
۴۲۱	سادات و بازتعریف هویت مسلط
۴۲۶	سیاست خارجی مصر در دوره سادات
۴۲۹	چالش‌های هویت مسلط در دوران سادات
۴۳۳	هویت مسلط در زمان مبارک
۴۳۹	هویت و سیاست خارجی در زمان مبارک
۴۴۲	چالش‌های هویت مسلط در دوران مبارک
۴۴۴	چالش‌های داخلی
۴۴۹	چالش‌های منطقه‌ای
۴۵۱	چالش‌های بین‌المللی
۴۵۶	سیاست خارجی و هویت در دوران پس از مبارک
۴۵۷	نتیجه‌گیری
۴۵۹	فصل نهم: سخن پایان: چشم‌انداز هویت‌ها در خاورمیانه
۴۷۳	منابع و مأخذ
۴۸۹	نمایه

مقدمه

اتمام این کتاب خیلی بیشتر از آنچه در ابتدا انتظار می‌رفت به درازا کشید. افزون بر ده سال پیش بود که اندیشیدن به این موضوع را در قالب رساله دکتری علوم سیاسی در دانشگاه شهید بهشتی آغاز کردم. از آن زمان تاکنون چندین بار موضوع را مورد بررسی بیشتر قرار داده از منابع و نظریات جدید بهره گرفته‌ام تا بتوانم اثر درخور و ارزشمندی را تدوین کنم. آنچه پیش روی شما قرار دارد، شباهت اندکی با رساله دکتری مورد اشاره در بالا دارد اما موضوع آنها یکی است. به عبارت ساده‌تر، تنها به عنوان و موضوع وفادار مانده‌ام. باور شخصی من این است که هنوز هم موضوع درخور مطالعه و تأمل و تدبر بیشتر است، اما با توجه به شرایط امکان‌ات موجود ترجیح دادم به این مقدار بسنده کنم. اگر عمری باشد و شرایط مهیا شود پرور، هویت و موضوعات دیگری ادامه داده به عنوان ادامه کتاب حاضر عرضه خواهم کرد. اکنون مشغول تدوین «سیاست هویت در ایران معاصر» به عنوان ادامه کتاب حاضر هستم و امیدوارم در آینده‌ای به چندان دور کتاب سوم را با موضوع سیاست هویت و امنیت آغاز کنم. موضوع سیاست هویت یکی از دغدغه‌های جدی فکری من طی ۱۵ سال گذشته بوده و شاید تنها موضوعی است که از گزند بداندیشان و حوادث زمانه جان سالم بدر برده است. در عین حال معتقدم هویت تنها دغدغه ما نباید باشد و باید از زوایای دیگری هم مسأله یا مسائل امروز ما مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند. تردیدی نیست هویت‌اندیشی حداقل از دهه ۱۳۴۰ شمسی به دغدغه‌ای جدی برای روشنفکران، اندیشمندان و فعالان اجتماعی، سیاسی و حتی فرهنگی تبدیل شده است، دغدغه‌ای که لاجرم با پاسخ‌های متنوع همراه بوده است. هرچند عنوان فرعی اثر حاضر سیاست خارجی است. خواننده با مطالعه آن درخواهد یافت مسأله و موضوع اصلی همانا هویت و به تعبیر دقیق‌تر سیاست هویت است.

سیاستی که کوشیده است یکی از هویت‌های موجود را تبدیل به هویت مسلط و به تعبیری فهم و قرائت مسلط از هویت جمعی یا هویت ملی کند. در این کتاب نشان داده می‌شود برخلاف تصور رایج هویت را نمی‌توان فارغ از قدرت و به تعبیری دعوای سیاسی مورد مطالعه قرار داد. هویت در همان حال که موضوع رقابت بر سر قدرت است، خود نیز یکی از منابع تولید قدرت است. مخصوصاً وقتی عده‌ای از مردم هویت خاصی را می‌پذیرند و حتی حاضرند در راه حفظ آن هویت هزینه‌های زیادی پرداخت کنند و در برخی موارد حتی کشته شوند. اگر در قرون وسطی کشته شدن بر سر باورها، مذهبی رایج بود و در قرون ۱۸ و ۱۹ میلادی کشته شدن در راه وطن و ناسیونالیسم گسترش یافت، در دوران بعد از جنگ سرد هویت‌ها تا حدی جایگزین آن دو شدند و البته این به معنای از بین رفتن مذهب یا ناسیونالیسم نیست.

در این کتاب ما، دو بهره هویت مواجهیم: چهره مثبتی که می‌کوشد با دگر خود برخوردی اخلاقی یا حقوقی داشته و رجوع به او را به عنوان يك انسان با هر عقیده و مرامی به رسمیت بشناسد و برای او همان حق را قائل باشد که برای خود قائل است و چهره منفی که به دنبال تسلط شدن بر این «دگر» با هر عنوان و نام و توجیهی است. در این چهره فرض بر این است که يك هویت برتر، اخلاقی‌تر، حقیقی‌تر و والا تر وجود دارد که سایر هویت‌ها باید در آن ادغام شوند و این به نفع آنها و حتی زندگی جمعی است. چهره مثبت هویت در صدد تحمل تنوع و تکرار و چهره منفی به دنبال از بین بردن آن است. ممکن است خواننده هنگام مطالعه کتاب به این باور برسد که نویسنده به ابعاد منفی مسأله و موضوع هویت‌های غیرمسلط توجه نکرده و عمدتاً به نقد هویت مسلط پرداخته است. این انتقاد ریشه در روش اتخاذ شده دارد. عده ما بیشتر از آنکه هویت‌های غیرمسلط باشد، هویت مسلط بوده است. در عین حال تلاش کرده‌ایم انسان بهیم اغلب هویت‌های غیرمسلط هم در صدد بازتولید همان شیوه‌ای هستند که از آن انتقاد می‌کنیم. مسئله بر هویت‌های دیگر از طریق حاشیه‌نشین کردن، سرکوب یا نادیده گرفتن. این گرایش خود مانعی در راه مواجهه با چهره مثبت هویت است، چهره‌ای که می‌تواند در تسهیل‌گذار به دموکراسی نقش مهمی را ایفا کند. در کتاب‌های بعدی به وضوح به این مسأله خواهیم پرداخت که یکی از مشکلات جدی امروز ما، یعنی عدم تحمل دیگران یا دگرهای هویتی، صرفاً فرهنگی نیست بلکه ریشه‌های سیاسی هم دارد، زیرا مسأله هویت عمیقاً با مسأله قدرت پیوند خورده است. این بدان معنا نیست که هر نوع هویتی در هر سطحی سیاسی است، بلکه بدان معناست که سیاست به دلیل ماهیت آن لاجرم هویت‌های مختلف را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ممکن است اقلیت کمی از مردم، دیگران و باورها و هویت آنها را به دلایل اخلاقی تحمل کرده به رسمیت بشناسند، اما اکثریت برای انجام این کار باید آموزش ببینند و

یاد بگیرند. اخلاق در حوزه عمومی چیزی است شبیه آنچه در این کتاب با بررسی آرای لویناس، فیلسوف فرانسوی بدان پرداخته‌ایم. من نوعی بر اثر تعامل و یادگیری در حوزه عمومی به این نتیجه می‌رسم که نمی‌توانم «دگر»‌های هویتی را در خودم هضم کرده از بین ببرم و لذا ناگزیر از زندگی با آن هستم. تجربه سه دهه گذشته نشان می‌دهد هر جا حوزه عمومی قوی‌تر و گفتگو بیشتر بوده، میزان تحمل بالاتر رفته و سطح خشونت کاهش یافته است. آخرین مثال وضعیت دو کشور همسایه در شمال آفریقا است: لیبی و تونس. سیاست‌های اقتدارگرایانه معمر قذافی در چهل سال گذشته منجر به نابودی مردم عادی و به تبع آن تضعیف اخلاق عمومی شد که پیامد آن گسترش خشونت در دوران پس از قذافی بود که هنوز ادامه دارد و پایان نیافته است.

این کتاب را از زامیر دیگر می‌توان مطالعه سیر تاریخی و سرنوشت هویت‌های مسلط در خاورمیانه و بخصوص در مورد مطالعاتی یعنی ایران، ترکیه، اسرائیل و مصر دانست. خواهیم دید این چهار بازیگر با دیدن تقاضاهای زیاد، در مورد هویت اشتراکاتی با هم دارند و به طور مشخص همگی درگیر مسئله بازتعریف هویت مسلطاند. با اینکه ترکیه در مقام مقایسه تجربه شدیدتری از سرکوب هویت‌ها را گذرانده است، در سال‌های اخیر بازتعریف هویت مسلط در قالب پسا-کمالیسم با موفقیت‌های قابل توجهی همراه شده است. در سر دیگر طیف، مصر با بیشترین مشکلات در بازتعریف هویت مسلط مواجه است. هویتی که در پی کودتای غیرقانونی ارتش علیه محمد مرسی مشروعیت خود را تا حد زیادی از دست داد. در این کتاب خواهیم دید هویت به قدری اهمیت دارد که حتی حوزه سختی چون سیاست خارجی را هم تحت تأثیر قرار می‌دهد. حوزه‌ای که قدما و علمای قدیم روابط بین‌الملل آن را جدا از حوزه داخلی، محل تجلی منافع ملی (جمعی) می‌دانستند. اگر سیاست هویت بر چنین حوزه‌ای تأثیرگذار است، به طبع اولی می‌توان از تأثیرگذاری قابل توجه آن بر سیاست داخلی و پدیده‌هایی مثل امنیت و دزدان دریایی سخن گفت.

در شرایط کنونی سیاسی در ایران، هر اثری در رابطه با سیاست، حتی اگر ادعای علمی بودن داشته باشد، مورد تغییرهای مختلف و متضاد قرار می‌گیرد و این در مورد اثر حاضر نیز صادق است. می‌توان ادعا کرد اثر حاضر، مخصوصاً در شرایط فعلی، تا حد زیادی علمی است ولی نمی‌توان آن را کاملاً بی‌طرف دانست. هیچ نویسنده‌ای نمی‌تواند کاملاً بی‌طرف باشد و من هم چنین ادعایی ندارم. هرچند کوشیده‌ام تا حد امکان به کلیت روش پژوهشی علمی پای‌بند باشم. ادبیات این کتاب نیز در همین راستا تنظیم شده است. دوری گزیدن از ذکر القاب و عناوین مثبت یا منفی، تلاش در راستای وفاداری به روش علمی بوده و الزاماً نشانه موضع‌گیری علیه یا له فرد یا کشور خاص نیست.

معتقدم این اثر علیرغم گستردگی دامنه تحقیق می‌توانست بهتر از این هم باشد، اگر بضاعت نویسنده بیشتر از این می‌بود و شرایط بیرونی هم در جهت تقویت و بهبود آن و نه تضعیف‌اش عمل می‌کرد. اگر این کتاب بتواند در ذهن خواننده پرسشی برانگیزد یا مخالفتی ایجاد کند به رسالت اصلی خود دست یافته است. امیدوارم اثر حاضر گامی در راستای طرح مسأله هویت در ایران از زاویه‌ای جدید یا حداقل متفاوت باشد و بتواند در گسترش تحمل و به رسمیت شناختن دگرهای هویتی سهمی هرچند کوچک ایفا کند. مسأله امروز و فردای ما تحمل و به رسمیت شناختن یکدیگر در راستای به‌د زندگی جمعی مشترك است.

www.ketab.ir